
Keywords:

Istanbul, Rome, urban structure, sacred sites, Christian capital

Article Information

Received:

15 March 2018

Received in revised form:

10 July 2018

Accepted:

11 July 2018

Available online:

14 July 2018

Urban Structure of Constantinople as a Christian Capital¹

Melike ÖZYURT* Nuran KARA PİLEHVARIAN**

Abstract

Constantinople was founded by Great Constantine, over the urban structure of Byzantium city-state, with the name of 'Nea Roma Constantinopolitana' at a time that should be considered as a milestone for the Roman Empire. The founder Constantine, created an almost alternative Rome here, who thinks that the empire should keep up with the changing global conditions and take the side of Christianity which consistently growing, against the Paganism. All the decisions Constantine had made on the empire scale, had manifested itself in entire areas, from the location choice of city to architecture of main buildings of this new capital that he called Nea Rome. Where necessary, he was loyal to the Roman tradition for the acceptance of Constantinople as Nea Roma by Pagan people but all this is done in such a way as not to be deprived of the support of the Christian people. The physical structure of the city was built in such a way that would turn to an entirely Christian capital in the long run. In the 6th century, Constantinople had the appearance of a Christian capital, through the next rulers took new decisions in favor of Christianity throughout the empire and filled the Constantine's city scheme with new monumental buildings. Constantine's settlement scheme continued to be one of the decisive factors of urban texture until the 15th century. This paper aims to figure out the base structure of 15th century Constantinople, by analyzing urban development from the foundation of the city to the 6th century AD.

*Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Istanbul, Turkey
ozyurt.melike@gmail.com

**Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Istanbul, Turkey
pvarian@gmail.com

¹ This paper is based on the master's thesis 'Urban Development of Istanbul in the First Century of Ottoman'.

Anahtar kelimeler:

İstanbul, Roma, kent kurgusu,
kutsal alanlar, Hristiyan başkent

Makale Bilgileri

Alındı:

15 Mart 2018

Düzeltilmiş olarak alındı:

10 Temmuz 2018

Kabul edildi:

11 Temmuz 2018

Çevrimiçi erişilebilir:

14 Temmuz 2018

Bir Hristiyan Başkenti Olarak Konstantinopolis'in Kentsel Kurgusu²

Melike ÖZYURT* Nuran KARA PİLEHVARIAN**

Öz

Konstantinopolis, Bizantion adındaki bir şehir-devletin strüktürü üzerinde Roma İmparatorluğu için dönüm noktası sayılabilecek bir tarihte Büyük Konstantinos tarafından 'Nea Roma Konstantinopolitana' adıyla kurulmuştur. İmparatorluğun değişen dünya şartlarına ayak uydurması ve Paganizme karşı gün geçtikçe güçlenen Hristiyanlığın yanında yer alması gerektiğini düşünen kurucu Konstantinos burada adeta alternatif bir Roma yaratmıştır. Konstantinos'un üst ölçekte aldığı tüm kararlar, Nea Roma adını verdiği yeni başkentin yer seçiminden inşasına kadar her alanında kendini göstermiştir. Konstantinopolis'in Nea Roma olarak Pagan halk tarafından kabul görmesi için gerekli yerlerde Roma geleneğine sadık kalınmış fakat bütün bunlar Hristiyan halkın desteğinden mahrum olmayacak biçimde yapılmıştır. Kentin fiziksel yapısı ise uzun vadede bütünüyle Hristiyan bir başkent görünümüne ulaşacak biçimde kurgulanmıştır. Sonraki hükümdarların imparatorluk genelinde Hristiyanlığın lehine yeni kararlar almaları ve Konstantinos'un çizdiği kent taslağını başka anıtsal yapılarla doldurmaları neticesinde, 6. yüzyılda Konstantinopolis Hristiyan başkent görünümüne kavuşmuştur. Konstantinos'un yaptığı yerleşim kurgusu 15. yüzyıla dek kent dokusunda belirleyici etkenlerden biri olmaya devam etmiştir. Bu çalışmanın amacı, kentin kuruluşundan MS 6. yüzyıla kadar olan dönemdeki gelişmesini irdeleyerek 15.yüzyıl Konstantinopolis'ine temel oluşturan strüktürü anlamaktır.

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
ozyurt.melike@gmail.com

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
pvarian@gmail.com

² Bu makale 'Osmanlı Hakimiyetindeki İlk Yüzyılında İstanbul'un Kentsel Gelişimi' adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Bu çalışma, İstanbul'un Osmanlı hakimiyetine geçişini takip eden yüzyıl içindeki kentsel gelişim ve değişimini irdelemeyi amaçlarken, fetih öncesi kent strüktürünü saptama ihtiyacının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlılar, efsanevi Roma İmparatorluğu'nun son kalıntısı olan Doğu Roma başkentini fethettiklerinde, eşine az rastlanır bir coğrafya üzerinde, tarihin farklı katmanlarına ait iç içe geçmiş izlerle ve bin yılı aşkın bir imparatorluk birikiminin ifadesi olan mimari yapılarla karşılaşmışlardır. Şehrin fetihten sonraki çehresini de son bin yıldır şehre hâkim olan anlayıştan oldukça farklı bir kültüre sahip yeni sakinleri ve bu yeni kültürün devralınan kent mirası ile kurduğu ilişki belirlemiştir.

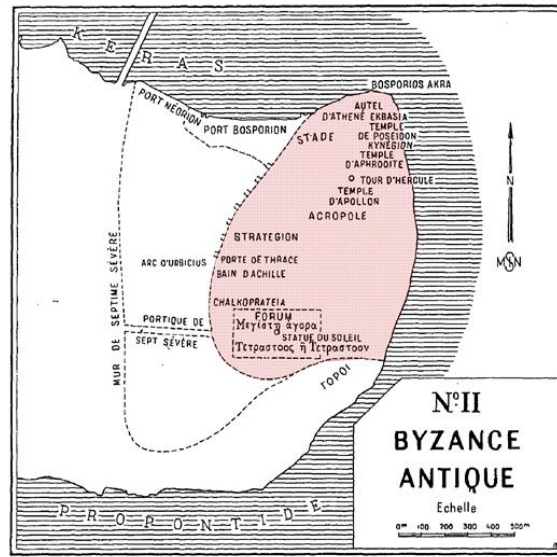
Arkeolojik araştırmalar, şehrin kurulduğu yarımadanın binyıllardır insan yerleşimlerine ev sahipliği yaptığını gösteriyorsa da 1453 yılı itibariyle şehir dokusundaki en güncel ve baskın unsurlar Doğu Roma İmparatorluk mirasına aittir. Zira, şehrin kurulduğu bölgedeki bilinen en eski yerleşim olan Bizantion, MÖ 1. yüzyılda Roma topraklarına katılmış, MS 4. yüzyılın ilk yarısında Roma İmparatoru Büyük Konstantinos tarafından imparatorluğun ikinci başkenti ilan edilmişti. Konstantinos tarafından bir Hristiyan başkenti olarak adeta yeni baştan inşa edilen şehir, bu tarihten itibaren Konstantinopolis adıyla anılır olmuştur. Konstantinopolis, ülkenin daha 4. yüzyıl bitmeden ikiye ayrılmasıyla, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tek ve mutlak başkenti haline geldi-13. yüzyılda Latin istilasının neden olduğu elli yedi yıllık kesinti hesaba katılmazsa- 15. yüzyıla dek de başkent olarak kaldı. Eldeki arkeolojik veriler, Bizantion'un Doğu Roma (Bizans*) İmparatorluğu'nun başkenti ilan edilmesi öncesinde yarımadanın yerleşim ve kullanım şemasını kesin olarak belirlemeye yeterli olmadığından, araştırmacılar daha çok kentin İmparatorlar Konstantinos (MS 324) ve İustinianos (MS 565) arası dönemine yoğunlaşmaktadır. Literatürün tarihsel olarak bugüne en uzak, ancak kentin şekillenmesi bakımından en belirleyici olan bu iki yüzyıla odaklanması şaşırtıcı değildir. MS 4. yüzyılda Bizantion altyapısı üzerinde Konstantinos tarafından temelleri atılan ve tamamlanması 6. yüzyılı bulan 'Hristiyan başkent' strüktürü ve görünümü, değişen mimari anlayışlara ve üsluplara rağmen 15. yüzyıla kadar kent dokusunda belirleyici olmaya devam etmiştir.

MS 4. Yüzyıl Başlarına Dek Bizantion

Boğaziçi çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalarda hem Asya hem de Avrupa kıyılarında pek çok tarih öncesi yerleşimin izine rastlanmaktadır. Alt Paleolitik Çağ buluntularının çıkarıldığı Küçükçekmece Yarımburgaz Mağarası (Özdoğan, 1986) ve halen devam eden kazı çalışmalarında Erken Demir Çağı kalıntlarına ulaşılan Beşiktaş bölgesi (Beşiktaş Kazıları, 2017) Boğaziçi'nin bilinen

* Modern tarihçiler MS 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra imparatorluğun doğuda hüküm süren kanadını Doğu Roma İmparatorluğu yerine 'Bizans' olarak adlandırmayı tercih etmişlerdir. 'Bizans İmparatorluğu' isminin tarihsel bir karşılığı yoktur (Akyürek, 2007).

eski yerleşim alanlarındandır. Marmara Denizi'nin kuzeyinde Boğaziçi ile Haliç arasında kalan yarımada ise üzerinde yer alan yoğun yapılaşma nedeniyle, tarih öncesine uzanan arkeolojik araştırmalara pek fazla imkân vermemektedir. 2004 yılındaki tüp geçit inşaatı sırasında başlayan Yenikapı arkeolojik kazıları bu durumun bir istisnasını oluşturmuş ve bölgenin 8000-8500 yıl öncesinde dahi insan yerleşimlerine ev sahipliği yaptığını gösteren buluntulara ulaşılmıştır (Asal, 2010). Kısıtlı bir alandaki arkeolojik çalışmalardan elde edilen bilgiler, yarımada'nın 8000 yıllık yerleşim tarihini modellemeye imkân vermediğinden, kentin tarihi ile ilgili anlatıların pek çoğu, Megaralı kolonicilerin bölgeye yerleştiğini bildiğimiz MÖ 7. yüzyıldan başlamaktadır. Megaralılar, yarımada'nın burnunda birinci tepeyi ve eteklerini ancak kaplayacak büyüklükte, surlarla çevrili bir kent kurmuşlardır. Yalnızca günümüze ulaşan antik kaynaklar vasıtasıyla (Dionisios: Anaploous Bosporou ve Zosimos: Nea Historia) hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz bu kentin kuzey kıyısında liman, en yüksek noktasında Yunan tanrılarına adanmış kutsal merkez Akropolis, tepenin eteklerinde çarşı, hamam, tiyatro, meydan gibi yapılar ile kent merkezinde ve kırsalında temenos** adı verilen ibadet amaçlı kutsal alanlar bulunmaktadır (Yavuz, 2014, s. 371).

Şekil 1 Janin'e göre Bizantion (renkli kısım Roma egemenliğinden önceki kentsel alanı göstermektedir)

Kaynak: Janin, 1950

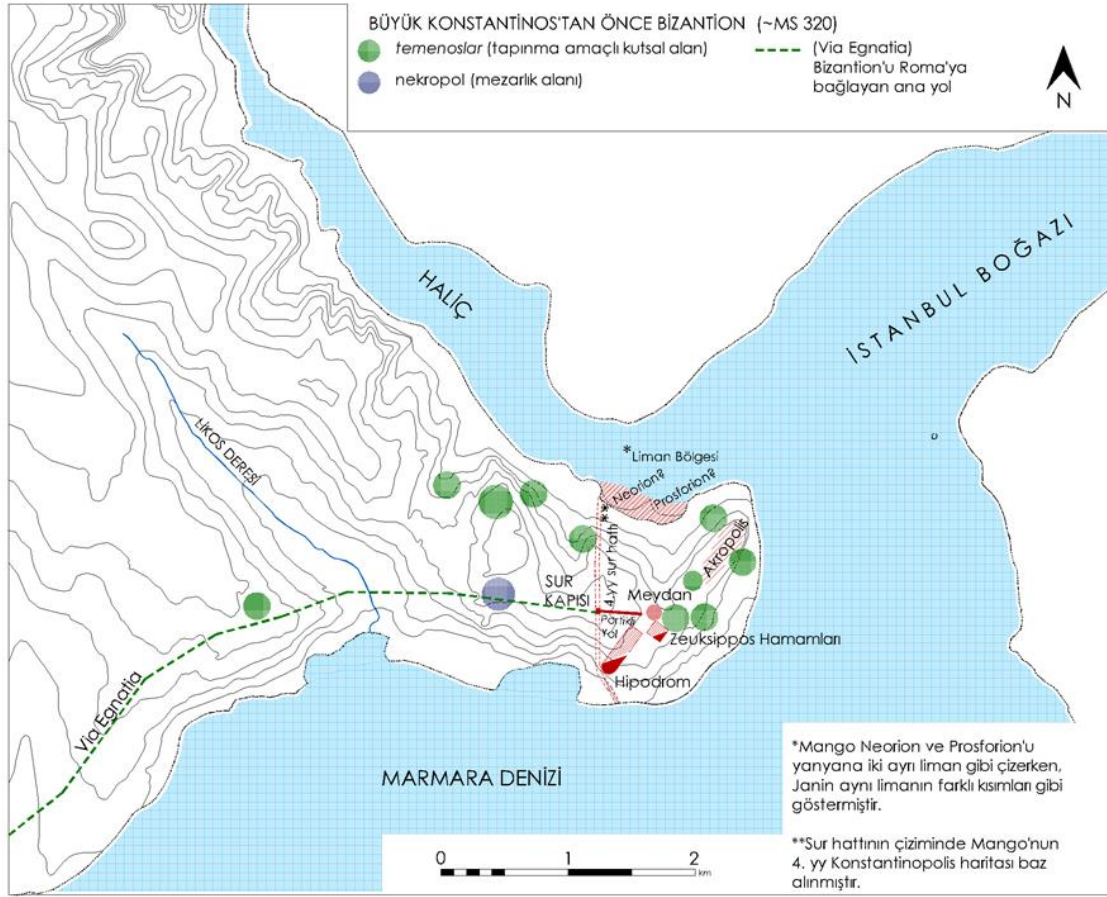
* Helen polislerinin önemli bir unsuru olan temenoslar hem kent merkezinde hem de kırsalında belli Tanrılara ayrılmış dini ritüel alanları olup, Bizantion'da da çok sayıda temenos bulunduğu bilinmektedir, kır temenosları aynı zamanda ait oldukları kentin hakimiyet alanının genişliğini de gösterirler (Yavuz, 2014, s. 53-60).

Kara ulaşımının zor ve imkânlarının kısıtlı olduğu bir dünyada, farklı ulaşım ağlarının kavşak noktasında yer alan, üç yanı denizlerle çevrili bu bölge, ticaret ve savunma olanakları ile insan yerleşimlerini kendine çekmiştir. Yarımadanın kuzeyinde yaklaşık 300 m genişliği ve girişinden itibaren 4 km boyunca, büyük gemilerin girmesine imkân tanıyan derinliği ile, doğal bir liman olan Haliç bulunur. Konumundan kaynaklı avantajlarının yanı sıra Haliç gibi bir limana sahip olması Bizantion'u diğer şehirler arasında benzersiz kılmaktadır. MÖ 2. yüzyıl tarihçisi Polibios, Dünya Tarihi kitabında Bizantion'un coğrafi özelliklerine ve konumuna övgülerini sıraladıktan sonra genelde ziyaret edilen bölgelerin biraz dışında kaldığı için şehrin bu özel konumunun herkes tarafından bilinmediğini de dile getirir (Yavuz, 2014, s. 33).

Şekil 2 Yaklaşık MS 320 yılında Bizantion, restitüsyon denemesi

Kaynak: Bizantion, 2011

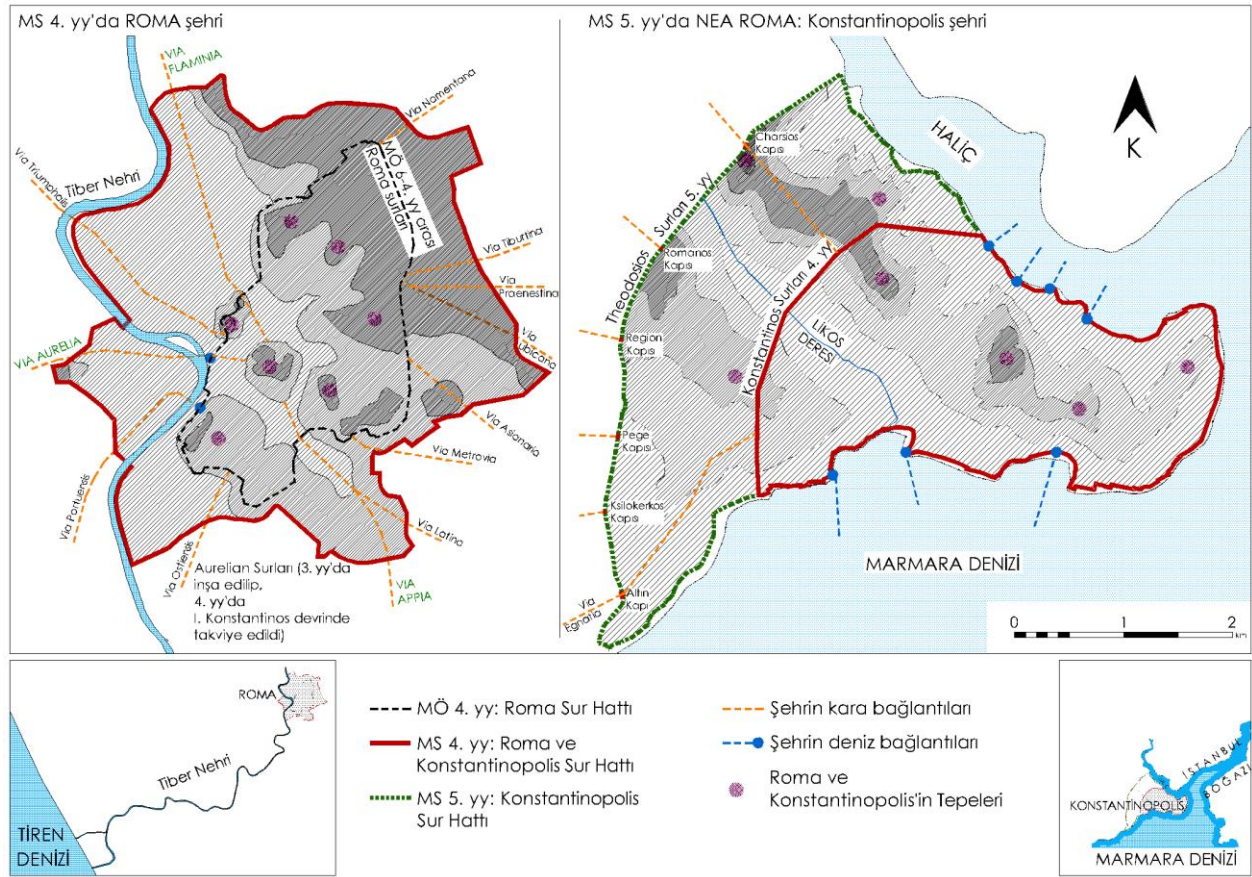

Şekil 3 Konstantinos'tan önce Bizantion (~MS 320)

MÖ 1. yüzyılda kentin Roma topraklarına katılması ve imparatorluğun doğuyla ilişkilerinin artması sonucu, bir kıtadan ötekine geçiş noktası olarak Bizantion'un önemi artmış, dolayısıyla imparatorların kente yaptığı ziyaretler sıklaşmıştır (Yavuz, 2014, s. 380). Roma'dan çıkan Via Appia karayolu Adriyatik kıyısındaki Brindisi Limanı'na bağlanmakta, deniz üzerinden karşı kıyıdaki Draç Limanı'na ulaşım buradan itibaren Via Egnatia adını alarak doğuya uzanmaktadır (Şekil 5). MÖ 2. yüzyılda inşa edildiği düşünülen Via Egnatia yolu, karayolu ile ulaşımı kolaylaştırmak için Bizantion'a kadar uzatılmış olmalıdır. MÖ 1. yüzyıldan 330 yılına kadar geçen süre içinde Bizantion, imparatorların emriyle su yolları, hipodrom, halk hamamı (thermae) ve revaklı yol gibi Roma yapıları kazanmıştır (Şekil 3). Ancak yapıların inşa tarihleri ve yerleri üzerinde mutabakat olmaması nedeniyle, bu devrin daha net ve kapsamlı bir taslağı ortaya konamamaktadır (Yavuz, 2014, s. 371).

Büyük Konstantinos'un Kenti: Konstantinopolis

İstanbul'un tarihiyle ilgili pek çok çalışmanın coğrafya bahsinde, şehrin bir yarımada üzerine kurulu konumu, etrafındaki denizlerle ilişkileri ve limanları dışında, topografyasını oluşturan tepeler ve vadilerden de söz edildiği görülür. 16. yüzyılda İstanbul'daki Bizans izlerini aramak üzere Osmanlı İmparatorluğu'na gelen araştırmacı Pierre Gilles (Petrus Gyllius), şehrin topografyasını Roma ile karşılaştırıp, sur içi alanda yedi adet tepe tanımladıktan sonra, şehirdeki başlıca yapıları bu betimsel topografya üzerine yerleştirmektedir (Gilles, 1997, s. 37).

Şekil 4 Roma ve İstanbul'un Karşılaştırmalı Topografyası: H. Jordan'ın (1886) Roma kent planından faydalanılarak M. Özyurt tarafından hazırlanmıştır.

Gilles'in bu tavrı, bazı erken kaynakların, 1. Konstantinos'un yeni Hristiyan başkentini kurmak için Bizantion yarımadasını seçmesini, yarımadaının topografik olarak Roma'ya benzediği iddiasıyla gerekçelendirmesinden kaynaklanmaktadır. Tiber Nehri'ne bakan 7 tepe üzerine kurulu Roma'yı hatırlatır şekilde, Haliç'e bakan Bizantion tepeleri, kurulan benzerliğin dayanak noktası olmuş olsa

gerektir (Şekil 4). Ancak 15. yüzyılda Nestor İskender tarafından kaleme alındığı düşünülen bir metne kadar (Öksüz & Yapıcı, 2014, s. 20) İstanbul'un özellikle yedi tepe üzerine kurulduğunu aktaran herhangi bir yazılı kaynak bilinmediği gibi, gerçekçi bir gözle bakıldığında iki şehrin coğrafyası arasındaki farklılıklar da açıkça görülebilmektedir. Bizantion, yarımada üzerine kurulu bir liman kenti iken, Roma üç yanı yüksek dağlarla bir yanı da Tiber Nehri ile çevrili, denize kıyısı bile olmayan, limansız, fakat bir o kadar da korunaklı bir yerdir. Roma'ya hizmet eden limanlar kent sınırları dışında Tiber Nehri'nin Tiren Denizi'ne döküldüğü noktalarda kurulmuştur ve malların limandan Roma'ya ulaştırılması nehir aracılığıyla yapılmaktadır (Thorpe, 2002).

Roma'nın birbirinden belirgin olarak ayrılmış tepeler (yedi tepe olarak kabul edilir) ile vadilerden müteşekkil, oldukça engebeli arazisine kıyasla, yarımada çok daha yayvan ve tepeden ziyade sırt olarak tanımlanmaya uygun yükseltilerden oluşmaktadır. Ayrıca Konstantinos surlarının sınırladığı ilk kent alanında yedi adet tepe bulmak da mümkün değildir. Kuşkusuz, Konstantinos'un yer seçimini iki bölge arasındaki birebir benzerliklerden ziyade Bizantion'un da Roma gibi 'savunulması kolay, fethedilmesi zor' coğrafyası (Şekil 4) ve imparatorluk toprakları içerisinde merkezi bir noktada yer alıyor oluşu (Şekil 5) belirlemiştir.

Şekil 5 MS 6. yüzyılda Roma İmparatorluğu ve Roma-Konstantinopolis bağlantısı: (MS 550 yılında Roma İmparatorluğu, 2016) altlığı üzerinde K. Belke'nin (2002) Balkan Yarımadası haritasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Kent alanını üç katına çıkararak yeni surların yapımı dışında, Konstantinos'un inşaa faaliyetlerinin büyük bir kısmı, önceki dönemlerden kalma binaların da bulunduğu kent merkezinde gerçekteşmiştir (Şekil 7). At yarışı oyunlarının yapıldığı 2. Yüzyıldan kalma Hipodrom ile Hipodrom'un girişine yakın bir meydana bakan Zeuksippos Hamamı, Konstantinos devrinde ihya edilip genişletilerek kullanılmaya devam etmiştir (Millingen, 2003, s. 23). Roma'daki Circus Maksimus'a bitişik imparatorluk sarayını hatırlatır şekilde, Nea Roma'nın sarayı da Hipodromun doğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Bizantion'dan kalma kutsal merkez Akropolis'e ilkin pek fazla müdahale edilmezken, Konstantinos tarafından Akropolis'in güneyine kurulan imparatorluk sarayı, teraslanarak zaman içinde Marmara Denizi'ne doğru incek bir yapılar topluluğunun ilk çekirdeğini oluşturmuştur (Magdalino, 2015, s. 412). Hipodrom, Zeuksippos Hamamı ve Saray girişinin açıldığı alana, Augusteion ismi verilen büyük bir meydan inşa edilmiştir ve bu meydanın bir köşesinde Milyon Anıtı yer almaktadır. Augusteion Meydanı ile Bizantion Akropolisi'nin arasında yer alan ilk Aya İrini Kilisesi de -muhtemelen saray kilisesi olarak İmparator Konstantinos devrinde inşa edilmiştir. Kilisenin, Konstantinos'un rakibi Lisinius'u yenerek ülkede barışı (eirene) tesis etmesine atfen böyle isimlendirildiği düşünülmektedir (Yavuz, 2014, s. 436).

Şekil 7 Bizans İmparatorluk Sarayı'nın görünümüne dair 3 boyutlu restitüsyon denemesi

Kaynak: Helbert, 2018

Konstantinos, birinci tepede yoğunlaşan imar faaliyetleri ile kentin yönetim merkezini tanımladıktan sonra (Şekil 8), yeni surlar ile Eski Bizantion Surları arasındaki alanda kent strüktürünün nirengi noktalarını oluşturacak birkaç anıtsal yapı inşa ettirmiştir. Bu yapıların yer seçimini yarımada'nın Haliç'e bakan kuzey tepelerindeki Pagan kutsal alanlarını (Yavuz, 2014, s. 53-60) baskılayacak ve dönüştürecek biçimde yaptığı açıkça görülmektedir (Şekil 9).

Şekil 8 Kent merkezinden Konstantinos Forumu'na kadar olan alan, restitüsyon denemesi

Kaynak: Helbert, 2018

Konstantinos Devri sonunda oluşan kent strüktüründe biri Via Egnatia'nın devamı olan güneybatı kolu, diğeri kuzeybatı kolu olmak üzere kara surlarında başlayıp merkeze doğru ilerleyen iki aks görülür. Bu akslar üçüncü ve dördüncü tepeler arasında bir noktada kavuşup kent merkezine kadar tek hat olarak ilerlemekte ve kentin Y şeklindeki ana caddesi Mese'yi oluşturmaktadırlar.

Şekil 10 Milyon Anıtı'nda başlayan ana cadde Mese, ön planda Hipodrom ve solda dairesel planlı ve kubbeli mimarileriyle öne çıkan Antiokhos ve Lausos Sarayları

Kaynak: Helbert, 2018

Şekil 11 Solda Restitüsyon denemesi

Kaynak: Helbert, 2018

Sağda Milyon Anıtı'nı gösteren detay ve anıtın bugüne ulaşan kalıntısı

Kaynak: Dünyanın Merkezi Milyon Taşı, 2014

Milyon Anıtı'nda başlayan Mese iki yanı sütunlu bir cadde olarak ilerler ve Konstantinos'un kendisi için yaptırdığı Forum'dan geçerek Kapitol'e ulaşır. Konstantinos Forumu, ortasında 30 m boyunda bir somaki sütunun (Şekil 12) yükseldiği oval bir meydan olup, sütunun tepesine ilk olarak Konstantinos'un Apollon olarak tasvir edildiği bir heykel konduğu bilinmektedir (Norwich, 2013, s. 59).

Şekil 12 Konstantinos Forumu 3 Boyutlu Restitüsyon Denemesi

Kaynak: Konstantinos Forumu, 2004

Şekil 13 Konstantinos Sütunu'nun 4. yüzyıl, 12. yüzyıl ve Osmanlı Dönemi'ndeki durumlarına dair restitüsyon denemesi

Kaynak: Helbert, 2018

Roma Forumları ve dikilitaşları çoğunlukla imparatorlar adına inşa edilmektedirler. Hristiyanlığın yaygınlaştığı ve kurumsallaştığı yıllarda, Pagan Roma kentlerinin bu temel öğeleri, taşıdıkları imparator heykeli yerine Haç (Sodini, 2011, s. 25) veya Hristiyan azizlerinin heykelleri konması suretiyle (Curry, 2015) Hristiyan geleneğine entegre edilebilmişlerdir. Konstantinos'un sütun üzerinde yer alan heykeli Tanrı Apollon'a yaptığı biçimsel göndermelere karşın (Şekil 13), imparatorun annesi Augustus Helena'nın Kudüs'ten getirdiği kutsal çivilerden birkaçının heykelin başındaki taca eklenmesi ile Hristiyanlaştırılmıştır (Kalavrezou, 2016, s. 98). Konstantinos devrinde başlayan, başta Kudüs olmak üzere birçok Hristiyan şehrinde Konstantinopolis'e rölik getirme alışkanlığı (Kutsal Haç parçaları, Azizlerin eşyaları ve bedenlerinden parçalar gibi), kentin Hristiyan imajının oluşmasına ve Hristiyan dünyası içinde siyasi otoritesinin güçlenmesinde büyük katkıda bulunmuştur.

Şekil 14 Kapitol ve önünde yer alan meydanın (Filadelfion) 3 boyutlu restitüsyon denemesi

Kaynak: Kapitol ve Filadelfion, 2009)

Mese'nin sonraki durağı caddenin kavşak noktasında yer alan Kapitol binasıdır (Şekil 14). Kapitol binalarının ilki başkent Roma'da, Roma Tanrıları Jupiter, Juno ve Minerva için inşa edilmiştir. İmparatorluğun pek çok şehrinde, Roma dünyasının parçası olmaktan kaynaklanan bir gururun işareti olarak Kapitol inşa edildiği bilinmektedir (Şekil 15) (Thorpe, 2002, s. 120).

Şekil 15 MS 166 tarihinde Dugga'da (Modern Tunus) inşa edilmiş Kapitol

Kaynak: Jarvis, 2012

Konstantinos'un Pagan Roma kentlerinin vazgeçilmez öğelerinden biri olarak Konstantinopolis'te inşa ettirdiği Kapitol binası, zamanla ilk işlevini yitirmiş, tam tarihi bilinmemekle birlikte Konstantinos'un hükümdarlığından kısa süre sonra üniversite binasına dönüştürülmüştür (Yavuz, 2014, s. 431).

Konstantinos, ölümünden sonra naaşının konacağı mozoleyi hayattayken inşa ettirmiş, Mozolenin içine antik çağ kenotaflarını* hatırlatır biçimde, on iki havarinin her biri için birer tane olmak üzere lahit veya heykel şeklinde makam mezarları yaptırmıştır. Bu temsili mezarların daha sonra Havarilerin rölikleri getirilerek kutsanması planlanmış, ancak yalnızca Havari Andreas'ın ve Azizler Timotheus ile Luka'nın rölikleri bulunarak getirilebilmiştir (Yalçın, 2003). Havari makamlarının ortasında (veya arasında) Konstantinos'un kendi naaşının konacağı lahit yer almaktadır. Konstantinos naaşını böyle bir yere konumlandırarak, Hristiyan dinine yaptığı hizmeti anıtlattırarak ve Hristiyanlığın yetkilerini Roma İmparatorunun manevi şahsında toplamak istemiş olmalıdır. Müller-Wiener (2001), Konstantinos'un mozolesinin yanında daha sonra oğlu I. Konstantios tarafından bir kilise inşa edildiğini belirtmektedir. Havariyyun Kilisesi olarak bilinen bu yapı Bizans imparatorları için önemli bir ziyaretgâh haline gelmiştir, Freely ve Çakmak (2005), Konstantinos'tan itibaren 11. yüzyıla kadar imparatorların pek çoğunun buraya gömüldüğünü aktarmaktadırlar. Kapitol'den sonra ikiye ayrılan Mese'nin kuzeybatı kolunun sur kapısına ulaşmadan önceki son durağı Konstantinos'un mezarıdır.

* Kenotaf: Naaşı başka bir yerde gömülü bulunan kişi anısına yapılmış anıtmezar (Cenotaph, 2018)

Mese'nin ana hattı ve kuzeybatı kolu üzerinde sıralanmış olan bu yapılardan, kent merkezindeki Aya İrini kilise, kavşak noktasındaki Kapitol Pagan tapınağı ve ikisinin ortasında yer alan Konstantinos Forumu imparatoru temsil eden bir kamu yapısıdır. On iki havariye adanmış bir imparator mezarı olarak Havariyyun Mozolesi ise Hristiyan bir imparatorluğu simgelemektedir. Bu yapıların niteliklerine ve kent içindeki yerleşimlerine bakıldığında Pagan altyapı üzerinde Hristiyan bir başkent kurmak isteyen imparatorun zaman içinde yaşanacak bir dönüşümün altlığını hazırladığı görülür. İmparator Konstantinos, kent Haliç'ten görünen yeni silüetinin başlangıç (Aya İrini Kilisesi) ve bitiş (Havariyyun Mozolesi) noktalarına inşa ettiği yapılarla yeni bir Hristiyan başkentinin kutsal aksını kurgulamıştır. Hristiyan öğelerle kutsanan Konstantinos Forumu değişikliğe uğramadan bu dini dönüşüme ayak uydururken, Kapitol binası da Konstantinos'un ölümünden sonra yeni bir işlev alarak Pagan tapınağı niteliğini kaybedecektir. Kapitol'deki kavşak noktasından sonra güneybatı yönüne doğru ilerleyen ikinci kol ise eskiden beri var olan bağlantı yolu olup (Via Egnatia), kent surunun güney kapısında sona ermektedir. Bu kapı zamanla Porta Aurea (Altın Kapı) olarak anılmaya başlamış, imparatorlar kazandıkları zaferlerden dönerken şehre bu kapıdan girmişlerdir. Konstantinos'un bu kol üzerinde herhangi bir yapı inşa ettiğine dair bilgi bulunmamaktadır.

Temel nirengi noktaları Konstantinos tarafından belirlenmiş olan yol ağı, sonraki imparatorlar döneminde imparatorluğun gücünü ve Hristiyanlığın imparatorluk üzerindeki mutlak etkisini gösteren yapılarla donatılmış, özellikle kent merkezinde ve Haliç'e bakan tepelerde yer alan Pagan yapıları ise azımsanmayacak bir hızla tasfiye edilmiştir. Konstantinos'un oğlu II. Konstantios Dönemi'nde Mozolenin yanında Havariyyun ve kent merkezinde Ayasofya Kiliselerinin inşa edilmesi (Müller-Wiener, 2001, s. 20), Kapitol'un Konstantinos'tan sonra üniversite binasına dönüştürülmesi, 381 yılında, Büyük Theodosios'un emriyle toplanan II. Nikaia Konsili'nde Ortodoksluğun tüm imparatorluk için tek dinsel öğreti ilan edilmesi ve Hristiyanlık dışındaki tüm dini törenlerin yasaklanması (Norwich, 2013, s. 100) bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

MS 387-565 Yılları Arasında Kentin İmarı

Konstantinopolis, anlaşılacağı üzere rastlantı eseri kurulmuş bir kent değildir ve özellikle erken devirlerinde (MS 324-361), sınırları ve genel kararları kurucusu Konstantinos tarafından belirlenmiş, çok boşluklu büyük bir kent taslağı gibidir. Konstantinos, kenti bir programa göre kurmuş, oğlu ve ilk halefi Konstantios ile birlikte, kent merkezini ve Havariyyun çevresini bu programla inşa etmişlerdir*. 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyıl başında kent Marmara Denizi'ne bakan kısmında yoğunlaşan anıtsal yapı inşaatları ise yarımada'nın güney bölümünü çevreyolu

* Müller-Wiener'e göre (2001, s. 20) yapımı 345 yılında başlayıp yüzyıl sonunda biten Konstantinianai Hamamları ve aynı isimli saray Konstantinos'un mozolesinin yakınlarında oğlu tarafından inşa edilmiştir.

artmakta olan kent nüfusuna olumlu katkısı olmuş, artan nüfus Mese üzerinde inşa edilen Forumlar etrafında yerleşmeye başlamıştır. Kent sakinlerine hizmet etmek üzere büyük altyapı yatırımları yapılırken, batıdaki Got baskısı da göz önünde bulundurularak şehrin güvenliğini artıracak önlemler alınmıştır. Yeni kara surunun, Theodosios (Eleutherios) Limanı'nın, Trakya kırsalındaki ikinci kemerli su hattının, 5. Tepede Aspar ve 6. Tepede Aetius su sarnıçlarının inşası devrin önemli altyapı faaliyetleridir (Magdalino, 2015, s. 417).

Konstantinos devri inşa faaliyetleri genellikle Mese'nin ana aksı ve kuzeybatı kolu üzerinde yoğunlaşmışken Theodosios Hanedanı (MS 379-457) anıtsal yapılarının birçoğu Mese'nin ana aksından güneybatı koluna doğru uzanmaktadır.

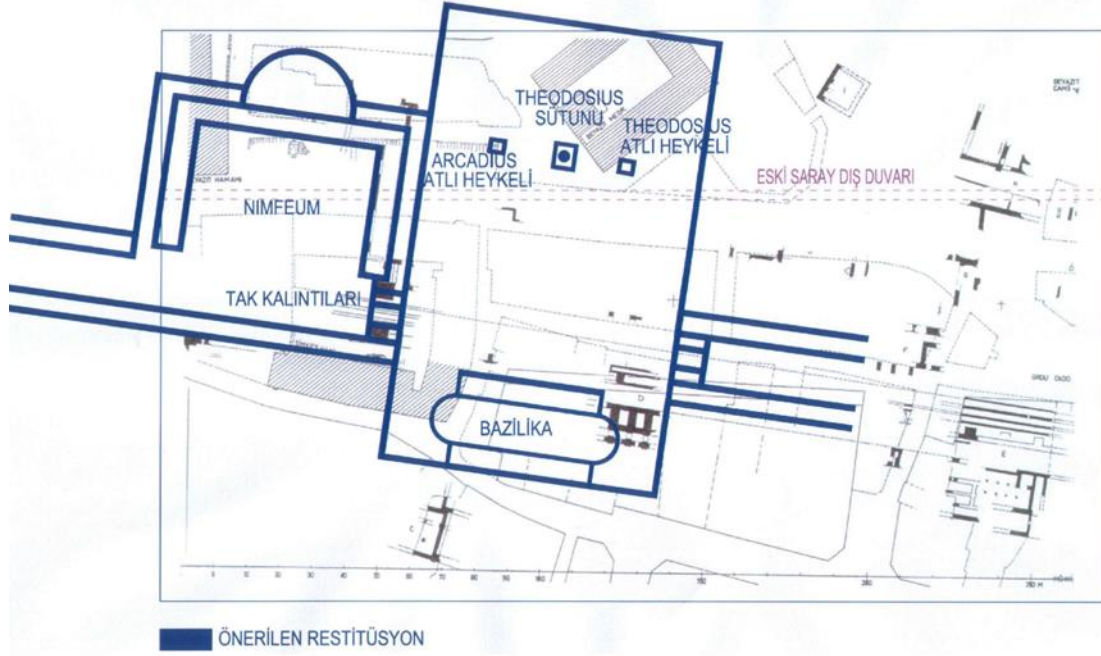
İlk olarak I. Theodosios devrinde, yarımadaının bugünkü Beyazıt Meydanı'na tekabül eden üçüncü tepesinde ve Mese'nin ana kolu üzerinde Theodosios / Tauri Forumu inşa edilmiştir (Ersin, 2007).

Şekil 17 Theodosios (Tauri) Forumu giriş takı ve muhtemel bazilikası ile restitüsyon denemesi

Kaynak: Helbert, 2018

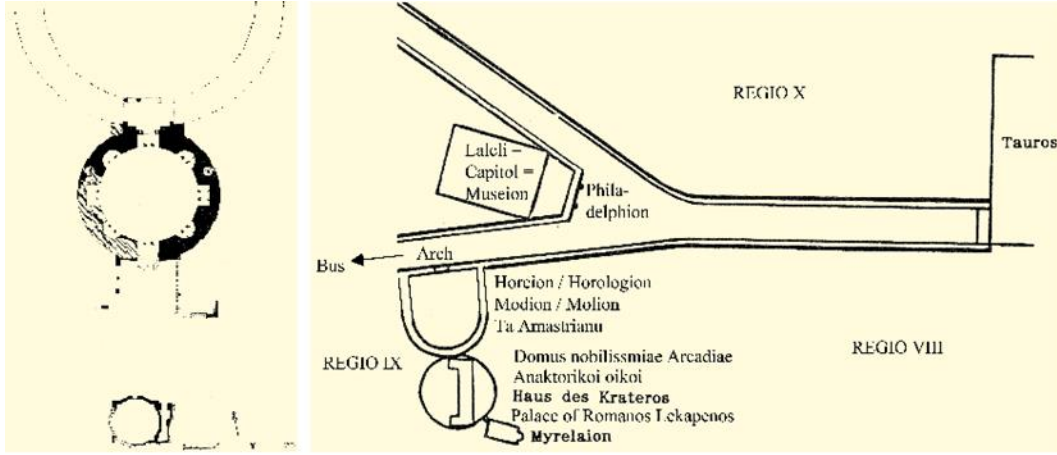
Roma'daki Traianus Forumu'na benzediği düşünülen Forum'dan geriye bugün bir kısmı Beyazıt Hamamı'nın temel kısmında halen görülebilen sütun parçaları ve Forum'un giriş kapılarından birine ait olduğu düşünülen tak kalıntıları kalmıştır. Theodosios Forumu yakınlarında veya içerisinde Nimfeon Maximus adında, başka Roma kentlerinde benzer örnekleri bulunan bir anıtsal çeşme yapısı yer aldığı bilinmektedir. Ancak Forumun büyüklüğü, biçimi ve Nimfeon'un Forumla ilişkisi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Özlem Ersin (2007), Theodosios Forumu'nu konu alan tez çalışmasında bu görüşleri karşılaştırmış ve güncel arkeolojik buluntulardan da faydalanarak yeni bir Forum planı (Şekil 18) önermiştir.

Şekil 18 Theodosios Forumu için restitüsyon önerisi

Kaynak: Ersin, 2007

II. Theodosios devrinde Konstantinopolis'i tasvir etmek için yazılan Notitia Urbis Konstantinopolitanae'de adı geçmediği halde, varlığı başka kaynaklardan bilinen bir başka Forum da Amastrianon Forumu'dur (Magdalino, 2015, s. 420). Amastrianon Forumu hakkında yeterli bilgi bulunmaması Forumun kent içindeki konumunun saptanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak Forumun bugün Mirelaion ismiyle bilinen dairesel planlı yapı kalıntısı ile bağlantılı olabileceğini düşünen bazı araştırmacılar Forumu Mese'nin güneybatı kolunun başlangıcına yerleştirmektedirler (Şekil 19).

Şekil 19 Naumann'ın Rotunda Restitüsü ve Berger'in Amastrianon Forumu Eskizi

Kaynak: Niewöhner, 2013

Mirelaion Rotundası'nın ilk inşa tarihi net olarak bilinmemekle beraber, Hipodrom yakınlarındaki Antiokhos ve Lausos Saraylarını hatırlatan plan şeması ve bugüne ulaşan bezeme elemanlarının stili nedeniyle Niewöhner (2013) yapıyı 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl ortaları arasına tarihlemiş ve saray yapısı olabileceğini belirtmiştir. Bununla beraber, yapıyı plan şeması ve büyüklük bakımından başkent Roma'daki Pantheon'la ve Selanik'teki Zeus Tapınağı ile karşılaştıran çalışmalar da bulunmaktadır (The Byzantine Churches of Istanbul: Myrelaion, 2001). İnşa tarihi ve amacı ne olursa olsun ilerleyen yüzyıllarda rotundanın üst bölümlerinin yıkıldığı, kalan kısmın 9. yüzyılda sütunlarla doldurulup sıvanarak kapalı sarnıç haline getirildiği ve oluşan teras üzerine Mirelaion Sarayı'nın inşa edildiği bilinmektedir. Naumann 1965 yılında yaptığı kazılarda, yapının kuzey girişinin önünde bulunan sütun kalıntılarının, dairesel bir dizilimi takip ettiğini keşfetmiştir. Bu da yapının Antiokhos Sarayı'nda olduğu gibi (Şekil 20) yarım daire formunda sütunlu bir avluya açılıyor olabileceğini düşündürmektedir (Niewöhner, 2013). Berger, bu bilgiden yola çıkarak, Mirelaion Rotundası'nın önündeki yarım daire avlunun Mese'ye açılan Amastrianon Forumu'nun parçası olduğunu ileri sürmüştür (Şekil 19).

Şekil 20 Antiokhos Sarayı Plan Şeması ve 3 boyutlu restitüsyon denemesi

Kaynak: Hayal-et Yapılar: Antiokhos Sarayı, 2010

Şekil 21 Amastrianon Forumu ve ona bağlı rotundayı gösteren üç boyutlu restitüsyon denemesi
(Bu çalışma, rotundanın Helios Tapınağı olduğu varsayımına göre hazırlanmıştır.)

Kaynak: Helbert, 2018

Daha sonra üçüncü ve yedinci tepeler arasında kalan Lykos Vadisi'nde, yapılış tarihi, konumu ve mimarisi net olarak bilinmeyen Bovis Forumu ile I. yedinci tepenin eteklerindeki Arkadios Forumu inşa edilmiştir. Arkadios Sütunu'nun kaidesi halen yerinde durduğu halde (Şekil 22) Bovis Forumu'dan geriye herhangi bir şey kalmadığından Forumun kent içindeki konumu saptanamamakta, genellikle Likos Vadisi içine, bazen nehrin üzerine bazen de yakınlarına yerleştirilmektedir.

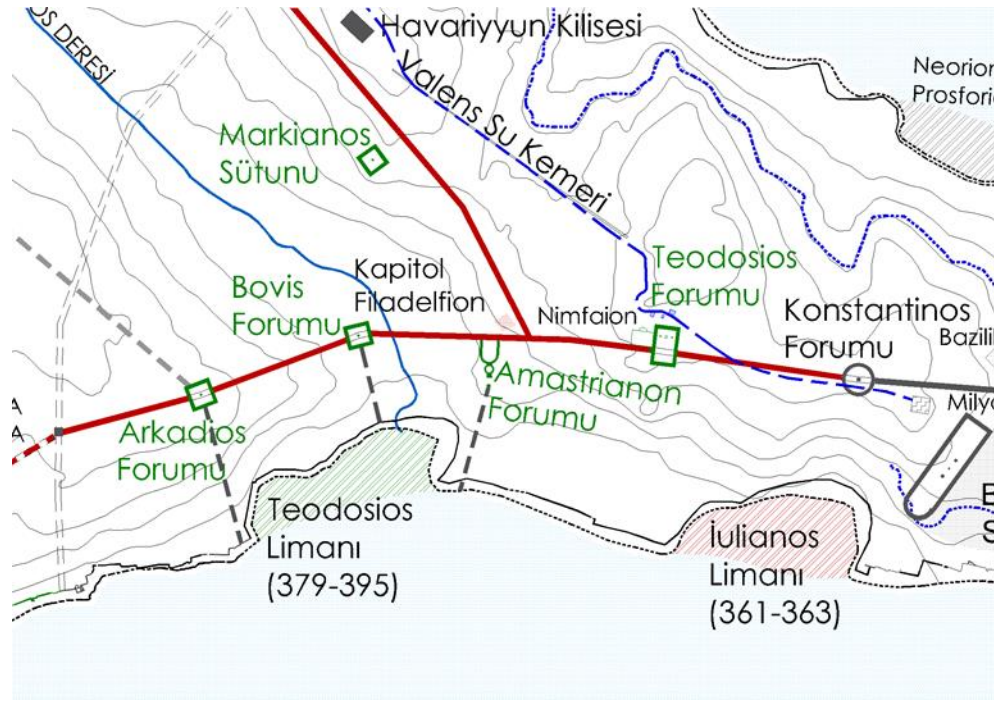
Şekil 22 Solda Arkadios Sütunu kalıntısının Mart 1936 tarihli fotoğrafı

Kaynak: Arkadios Sütunu - Artamanoff Koleksiyonu, 2013

Sağda De Gaignières Koleksiyonu'ndaki çizimi

Kaynak: Taştan, 2013

Bovis ve Arkadios forumları Mese'nin güneybatı aksı üzerinde nirengi noktası olacak kamusal alanlar tanımlamış, yeni iskân bölgelerinin bu forumlar çevresinde yoğunlaşması neticesinde, kent, güneybatı yönünde gelişim göstermiştir.

Şekil 23 Theodosios Hanedanı Dönemi'nde inşa edilen Forumlar: Arkadios, Bovis ve Amastrianon Forumlarının Limanla ve Topografya ile ilişkisi

Forumların her zaman ticari bir işlevi de olduğu göz önüne alınacak olursa, Amastrianon, Arkadios ve Bovis forumlarının aynı dönemde inşa edilen Theodosios Limanı'na yakınlığı dikkate değerdir. Özellikle Bovis Forumu'na Mese üzerindeki herhangi bir noktadan değil, Likos Deresi'nin bitimindeki limandan ulaşmak çok daha kolay olmalıdır (Şekil 23).

Bu dönemde Mese'nin kuzeybatı aksı üzerinde inşa edildiğini bildiğimiz tek anıtsal yapı Markianos Sütunu'dur. Sütun kaidesinin kuzey cephesinde kanatlı iki figür (melekler veya Zafer Tanrıçası Nike) tarafından taşınan bezemeleri yok olmuş bir çember bulunmaktadır, doğu ve batı cephelerine ise yine yuvarlak bir figür tek başına ve daha büyük olarak işlenmiştir (Şekil 24). Batı cephesindeki, ilk bakışta çelenk içinde bir tekerleği andıran daha az tahrip olmuş yuvarlak figür, 'I' ve 'X' harflerinin birleşiminden oluşmuş bir Erken Hristiyan monogramdır.

Şekil 24 Markianos Sütunu kaidesinin kuzey ve batı cephelerinden fotoğrafı

Kaynak: Column of Marcian, 2017

Şekil 25 Solda Markianos Sütunu'nun 1729 tarihli G. Wheeler tarafından yapılmış çizimi

Kaynak: The Pillar of Emperor Marcian, 2014

Sağda Markianos Sütunu'nun üç boyutlu restitüsyon denemesinden kaide detayı

Kaynak: Markianos Sütunu Restitüsyon, 2007

Monogramlar iki veya daha fazla harfin birleştirilerek bir desen haline getirilmesinden oluşan armalar olup Erken Yunan ve Roma sikkelerinde pek çok imparator monogramına rastlanmaktadır

(Monogram, 1997). Bilinen ilk Hristiyan monogramı, I. Konstantinos'un Hz. İsa'ya atfen kalkanlara ve paralara işlettiği XP (ΧΡΙΣΤΟΣ: Yunanca Hristos) sembolüdür. Pagan temsil biçimlerinin Hristiyan ifadeleri olarak ortaya çıkan bu monogramlar Krizmon adıyla bilinir (Krizmon, 1997). Markianos Sütunu, Havariyyun Kilisesi'ne yakın konumu ve IX* Krizmonu şeklindeki kaide bezemesi ile diğer imparator sütunlarından ayrılmaktadır.

MS 5. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, kent merkezinden Havariyyun'a doğru ilerleyen kuzey aksı kentin kutsal alanını tanımlamaya devam ederken, Theodosios Hanedanı Forumları ile okunur hale gelen güney aksı bölgeye daha gündelik ve ticari bir işlev yüklemiş gibidir. Hristiyanlığın devlet içerisindeki yerini sağlamlaştırmaya devam ettiği bu süreçte bir yandan kentte yeni kiliseler inşa edilirken, Pagan unsurların gündelik hayat alanlarında yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Bir kısmı eski tapınaklarda saklanan tanrı heykellerinin kente getirilerek sütun ve forumları süslemek amacıyla açık alanlarda kullanılmasını bazı eski kaynaklar (Sozomenos: Historia Ecclesiastica, Eusebisos: Vita Constantini) Pagan inancının itibarsızlaştırılmasına ve batıl inançların yıkılmasına yönelik bir eylem olarak yorumlamışlardır (Yavuz, 2014). Her hâlükârda kent surunun kuzey kapısında başlayan Havariyyun aksı ile Porta Aurea'da başlayan Forum aksının Kapitol civarında kavuşup, üzerinde farklı nitelikteki anıtsal yapılarla kent merkezine ulaşıyor olması kentin Pagan geçmişi ile Hristiyan inancının planlı bir biçimde bağdaştırılmasının biçimsel ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konstantios tarafından kent merkezinde inşa edilen ilk Ayasofya Kilisesi'nin 404 yılında yaşanan bir deprem veya halk ayaklanması sebebiyle yıkılması üzerine, yapımına İmparator Arkadios zamanında başlanan ancak 415 yılında II. Theodosios zamanında tamamlanabilen II. Ayasofya Kilisesi inşa edilmiştir (Diker, 2016).

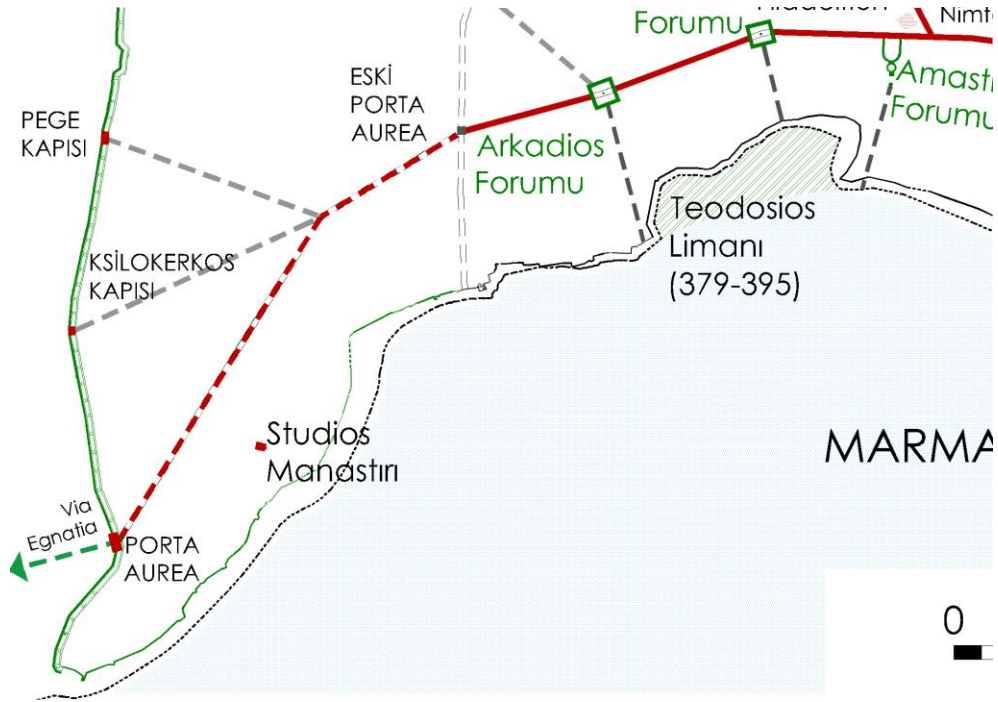
* IX monogramı "I" IHSOYS (Ιησους, Grekçe İsa) ve "X" XPISTOS (Χριστος, Grekçe Hristos) harflerinin birleşiminden oluşur (IX_monogramı, 2015).

Şekil 26 1935-1937 yılları arasında Studios Prodomos Manastır Kilisesi/İmrahor Camii

Kaynak: St. John Stoudios - Artamanoff Koleksiyonu, 2018

Theodosioslar devrinde inşa edilen diğer bir önemli Hristiyan yapısı, Konstantinos ve Theodosios sur hattı arasındaki bölgede Porta Aurea yakınlarında yer alan Studios Prodomos Manastır Kilisesi'dir (Müller-Wiener, 2001, s. 147). MS 454-463 yılları arasında inşa edilen Studios Manastırı (Şekil 26, Şekil 27), bir ucu sur kapısına diğer ucu denize uzanan geniş bir araziye kaplamaktadır. Şehre Porta Aurea'dan giren imparatorların bu manastırda ibadet etmesi ilerleyen yüzyıllarda gelenek haline almıştır (Eyice, 2003). Mese'nin güneybatı aksı üzerinde inşa edilen ilk büyük ölçekli kilise olarak Studios Manastır Kilisesi, Hristiyanlığın Pagan Roma geleneğine galip geldiğinin göstergesi gibidir.

Şekil 27 Studios Manastırı Kilisesi'nin Konstantinos ve Theodosios surları arasındaki alanda Porta Aurea yakınlarındaki konumu

Bir asırdan daha eski olmayan Konstantinos Surları, halihazırda devrin diğer kentlerine kıyasla oldukça büyük bir kentsel alan tanımlarken II. Theodosios'un hükümdarlık döneminde savunma amaçlı yeni bir sur inşa edilmiştir. Nitekim, Hun ve Got saldırılarının sıklaştığı 5. Yüzyıl başında hem Batı Roma'da hem de Doğu Roma'da kent surları güçlendirilmiş veya yenilenmiştir. İki katmanlı savunma sistemi, önündeki hendeği ve kulelerinin dizilimiyle mükemmel bir savunma duvarı olan surların inşasına yaklaşık 410 yılında başlanmış, yeniden inşa, tamir ve eklemelerle tamamlanması 447 yılını bulmuştur (Kuban, 2000, s. 47-49). Konstantinos'un surları ile Theodosios surları arasındaki alanda sonraki 1000 yıl boyunca hiçbir zaman yoğun bir yerleşim görülmez. Fakat bu kırık alanda yer alan 2 tepeyle birlikte, Konstantinopolis nihayet -Roma gibi- yedi tepeli bir kent haline gelmiştir.

Konstantinos'un Hristiyanlığı kabul etmesi ile başlayan, Theodosioslar devri ile belirgin hale gelen kent dokusundaki Hristiyanlaşma, I. İustinos, I. İustinianos ve II. İustinos'un hükümdarlığındaki 60 yıllık zaman diliminde ivme kazanmıştır. Başkent en kalabalık ve imar edilmiş alan sınırının en geniş olduğu I. İustinianos devri (527-565), genelde şehrin en parlak devri kabul edilir. I. İustinianos batıya seferler düzenleyerek, yıkılan Batı Roma İmparatorluğu topraklarını geri kazanmak ve eskiden olduğu gibi dünyaya hükmeden 'tek ve büyük Roma imparatorluğu' haline gelmek için büyük çaba sarf etmiştir. Eskisinden farklı olarak bu Roma Hristiyan'dır ve tek Tanrıya

alaylarının yerini Hristiyan tören yürüyüşlerine bırakması, bazı Pagan gelenekleri geçerliliğini yitirirken bazılarının da biçim değiştirerek, kent dokusunun teşkilinde belirleyici olmaya devam ettiğini göstermektedir.

532 yılında İustinianos devrinde yaşanan halk ayaklanmasında (Nika İsyanı) dini yapıların da pek çoğunun tahrip olması, şehrin en önemli yapılarının yeniden inşa edilmesini gerektirmiştir. Tarihçi Prokopios'tan günümüze ulaşan bilgilere göre, İustinianos devrinde, birçok yapı onarılmış, genişletilmiş, güzelleştirilmiştir (Kuban, 2000, s. 104). Büyük Saray ve Zeuksippos Hamamı ile çevresindeki tüm yapılar yeniden inşa edilirken saraya su temini için Augusteion yakınlarına Bazilika Sarnıcı yapılmıştır. İustinianos ayrıca, Augusteion Meydanı'na kendi heykelini taşıyan bir sütun diktirmiştir. Bu dönemde İmparator tarafından onarılan ya da inşa edilen toplam 34 kiliseden söz edilir ki, Aya İrini, Havariyyun ve Ayasofya Kiliseleri yenilenenler arasındadır. MS 527-536 yılları arasında İmparatoriçe Theodora'nın isteğiyle Azizler Petros ve Paulos'a adanmış kilisenin yakınlarına Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi inşa edilmiştir. Sergios ve Bakkhos, Theodora'nın Monofizitlere verdiği bir manastır kompleksinin kilisesi olup sekiz ayak tarafından taşınan merkezi kubbesi ve merkezi planı ile diğer Konstantinopolis kiliselerinden oldukça farklı bir mimariye sahiptir (Mango, 2006, s. 93). Augusteion Meydanı'nın kuzeydoğusunda yer alan III. Ayasofya'nın inşası 537 yılında tamamlanmıştır, imparatorluk kilisesi ve kentin katedrali olan yapının Patriklik Sarayı'na ve Büyük Saray'a doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Bahsi geçen kiliselerden Aya İrini günümüze yenilediği haliyle ulaşmış, Havariyyun, Polieuktos, Petros ve Paulos Kiliseleri yok olmuştur, Sergios ve Bakkhos ile Ayasofya Kiliseleri ise geçirdikleri pek çok değişikliğe rağmen İustinianos Devri'nden beri ayakta dururlar. Bu dönemin kiliseleri genel olarak kubbeli bazilikal şemaya sahiptirler, ancak Sergios ve Bakkhos ile Ayasofya Kiliseleri bazilikal olarak sınıflandırılmaktan oldukça uzak, merkezi kubbe altında merkezi plana sahip yapılarıdır.

İustinianos sur dışında Pege Kapısı yakınlarına Meryem Ana'ya adanmış bir kilise yaptırarak Balıklı Senti'nin temellerini atmış, bugünkü Eyüp semtine tekabül eden bölgedeki eski Kosmas ve Damianos Manastırı'nı da büyütmüş ve yenilemiştir (Kuban, 2000, s. 107). Kentte kalan son Pagan tapınaklarının da yıkılması veya işlev değiştirmesi sonucunda Konstantinos'un Hristiyan başkent düşü 6. yüzyıl ortasında nihayet gerçekleşmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

MS 3. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun batı toprakları üzerindeki Got, Hun, Frank ve Avar baskılarının artması, buna karşın zenginlik ve gücün doğu coğrafyasının elinde bulunması ve yasaklı Hristiyan inancının doğudan batıya doğru dalga dalga yayılıyor olması imparatorlukta yaşanacak bir dönüşümü tetiklemişti. Diokletianus'un kurduğu (MS 284-305) dört imparatorlu yönetim modeli (tetrarki) ve ülkeyi Nikomedia'dan (İzmit) idare etmesi bu dönüşümün ilk somut

belirtileridir. Esas büyük dönüşüm ise babası Konstantios Klorus'tan sonra tetrarklar arasında yerini alan I. Konstantinos'un 313 yılında Hristiyanlığın aleyhine olan uygulamaları kaldırarak Hristiyanlığı serbest hale getirdiği Milano Fermanı ile başlamıştır. 324 yılında Lisinius'a karşı kazandığı zaferle Roma'nın tek hükümdarı haline gelen Konstantinos 325'te Hristiyanlıkla ilgili bazı temel meselelerin ele alındığı I. Ekümenik Konsil'i toplar (Norwich, 2013, s. 47). İmparatorun konsilden beklentileri Doğu ve Batı rahipleri arasındaki fikir ayrılıklarını gidererek birliği sağlamak ve bu 'birleşik' kiliseye imparatorun manevi otoritesini kabul ettirmektir. 324 yılında Bizantion altyapısı üzerinde imarına başladığı ve 330 yılında Nova Roma Konstantinopolitana adıyla açılışını yaptığı yeni başkenti de imparatorluğun Hristiyanlaşmasına hizmet etmek için kurmuştur. Pagan inancının halen çok sağlam biçimde hâkim olduğu esas başkent Roma'nın böyle bir dönüşüme imkân vermeyeceği ortadadır. Üstelik Roma kuzey kavimlerinin tehdidine açık ve ülkenin zengin doğu topraklarına oldukça uzak bir konumda yer almaktadır.

Konstantinos Hristiyanlığa karşı olumlu tutumuyla esas olarak imparatorluğun birliğini ve ülkenin bekasını amaçladığından, yeni inanç çatışmalarına imkân vermeyecek şekilde itidalli bir yol izlemiştir. Bugün bile Konstantinos'un inancı konusundaki tartışmaların imparatorun bu politik tavrından kaynaklandığı açıktır. Konstantinos Bizantion'un merkezinde yer alan kutsal alanlara dokunmamış, ancak inşa ettirdiği surlara kentsel alanı üç katına çıkarmış ve yarımadanın kent merkezine kıyasla daha tenha olan bölümünü yeniden kurgulamıştır. İmparator, eskiden beri var olan ve Roma ile bağlantıyı sağlayan Via Egnatia aksını olduğu gibi bırakmış, ilgisini Haliç'e bakan Pagan temenoslarıyla kaplı kuzey tepelerine yöneltmiştir. Pagan tanrılarına sunulan kurbanların yakıldığı bu açık hava tapınakları için genellikle yerleşimlerin biraz uzağında alanlar tercih edildiği bilinmektedir. Konstantinos'un anıtsal inşaatları için kent merkezinden surların kuzey kapısına uzanan aksı tercih etmesi, bu çevrenin iskân edilmesi ve dolayısıyla buradaki temenosların işlevsiz hale gelmesi ile sonuçlanmıştır. Üstelik Konstantinos'un isteği ile inşa edilen bu yapıların birçoğu Hristiyan göndermelerle doludur.

Konstantinos'tan sonra başa geçen imparatorlar kentin ve imparatorluğun Hristiyanlaştırılması yönünde daha emin adımlar atmıştır, ancak onların büyük engellerle karşılaşmalarını engelleyen Konstantinos'un kenti kurarken yaptığı öngörüler olmuştur. Theodosioslar Devri'nde inşa edilen Forumlar Romalı geleneğin büsbütün terkedilmediği mesajını verirken, yarımadanın güney bölümlerinin de kent hayatına katılmasına hizmet etmiştir. Havariyyun'da son bulan, kentin kuzeyine hâkim Hristiyan aksı ile Roma geleneğini sürdüren, Forumlarla tanımlı güney aksının aynı anda var olduğu bu devir Hristiyan öğretisi ile Pagan geleneğin eş zamanlı olarak yaşandığı son devirdir. 5. yüzyıl ortasında Forumların bitimine Porta Aurea yakınlarına inşa edilen Studios Prodromos Manastır Kilisesi dönüşümün tamamlanmakta olduğunun ve Paganizme karşı hoşgörünün sona ereceğinin habercisi olmuştur.

Roma'dan miras alınan 'tek imparatorluk' düşüncesinin tek tanrılı Hristiyan inancı içinde yeniden yeşerdiği İustinianos Devri'nin sonuna gelindiğinde, sayısız kilise ve manastırı ile Konstantinopolis, Hristiyan başkenti görünümüne kavuşmuş durumdadır. Zamanla terkedilip yıkılan Pagan yapılarının son kalıntıları bu devirde ortadan kaldırılmış, bina ölçeğinden daha küçük olan Pagan kaynaklı yapı ve bezeme unsurları ise biraz daha yavaş bir ritimle önce dini alandan, sonra günlük hayattan silinmiş veya Hristiyanlık içinde eriyerek biçim ve ifade değiştirmişlerdir. Bu haliyle kent Roma'nın geçmişteki başkentlerinden oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir. En büyük yapıları kilise ve manastırlar olan bu kentte, ne Akropolis ne de temenoslar bulunmaktadır. Kentin tepeleri Yunan tanrılarına adanmış tapınaklara değil toplumsal bir dönüşümün de habercisi olan manastırlara ayrılmıştır. Kentte halen büyük ölçekli birkaç hamam bulunmakla birlikte, kalabalıkları içine alabilecek büyüklükteki kiliseler ve avluları, kentlinin yeni toplanma alanları olarak ortaya çıkmıştır. Kent halkının tamamının dahil olabildiği bir faaliyet olan tören yürüyüşlerinin nirengi noktaları forumlar ve anıtlar değil kiliselerdir. MS 8. yüzyıla gelindiğinde, halk, kentin geç antik dönemlerinden kalan anıtların gerçek kökenlerini dahi hatırlamayacaktır.

Konstantinos'un çizdiği altlık üzerinde şekillenen kent, uzun süreli ve büyük çaplı imar faaliyetleri ile ilerleyen yüzyıllarda dünya çapında muteber bir Hristiyan başkentine dönüşmüştür. Kentin 6. yüzyıl sonunda kavuştuğu bu görünüm, farklılaşan mimari yapılara, üsluplara, ticari ve topografik değişkenlere rağmen Osmanlı hakimiyetine geçtiği 15. yüzyıla dek devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, E. (1997). Bir Orta Çağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı. E. Akyürek (Dü.) içinde, *Sanatın Orta Çağı: Türk, Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar* (s. 71-87). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Akyürek, E. (2007). Bizans Uygarlığı Üzerine Genel Bir Değerlendirme. E. Akyürek, A. Tiryaki, Ö. Çömezoğlu, M. Memiş, & D. Uygun (Dü.) içinde, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri: Bizans / Marmara*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Arkadios Sütunu - Artamanoff Koleksiyonu*. (2013). 03 07, 2018 tarihinde <http://images.doaks.org/artamonoff/items/show/79> adresinden alındı
- Asal, R. (2010). Yenikapı Marmaray ve Metro Kurtarma Kazıları Buluntuları Işığında İstanbul'un Roma ve Bizans Dönemi Deniz Ticareti. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Edirne.
- Belke, K. (2002). Roads and Travel in Macedonia and Thrace in the middle and late Byzantine period. R. Macrides içinde, *Travel in the Byzantine World* (s. 73-90). Cornwall: Aldershot: Ashgate.
- Beşiktaş Kazıları*. (2017, 10 27). 03 04, 2018 tarihinde <http://aktuelarkeoloji.com.tr/besiktas-kazilari-bize-ne-anlatiyor> adresinden alındı
- Bizantion*. (2011). 03 05, 2018 tarihinde <http://www.byzantium1200.com/byzantion.html> adresinden alındı
- Cenotaph*. (2018). 02 28, 2018 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/cenotaph> adresinden alındı
- Column of Marcian*. (2017, 09 13). Retrieved 03 13, 2018, from <http://www.livius.org/articles/place/constantinople-istanbul/constantinople-photos/constantinople-column-of-marcian/>
- Curry, A. (2015, 03 30). *Muhteşem Traianus Sütunu*. 02 28, 2018 tarihinde http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/nisan_2015/muhtesem-traianus-sutunu/2443 adresinden alındı
- Diker, H. F. (2016). *Ayasofya ve Onarımları*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Dünyanın Merkezi Milyon Taşı*. (2014). 02 15, 2018 tarihinde <http://yerebatan.com/basin-odasi/haberler-ve-duyurular/2014/nisan/28/duenyanın-merkezi,-yerebatan-sarnici'nin-yani-basinda.aspx> adresinden alındı

- Ersin, Ö. (2007). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Beyazıt'taki Theodosius Forumu: Geç Antik Dönemden Osmanlı Dönemi'ne Kadar Forum Ve Yapılarının Değişimi*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Eyice, S. (2003). İmrahor Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt IV, s. 166-168). içinde İstanbul.
- Eyice, S. (2006). *Tarih Boyunca İstanbul*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Freely, J., & Çakmak, A. S. (2005). *İstanbul'un Bizans Anıtları*. (F. G. Tanman, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gilles, P. (1997). *İstanbul'un Tarihi Eserleri*. (E. Özbayoğlu, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Haldon, J. (2007). *Bizans Tarih Atlası*. (A. Özdamar, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hayal-et Yapılar: Antiokhos Sarayı*. (2010). 03 07, 2018 tarihinde http://www.hayal-et.org/i.php/site/building/antiochos_saray adresinden alındı
- Helbert, A. (2018). *Bizans Mimarlığı - Ek Çalışmalar*. 03 04, 2018 tarihinde http://www.antoine-helbert.com/shop/articles/91518/zoom/1_constantinople_vue_aerienne_2_copie_2.jpg adresinden alındı
- IX_monogramı*. (2015). 03 07, 2018 tarihinde https://wikivisually.com/wiki/IX_monogram adresinden alındı
- Janin, R. (1950). *Constantinople Byzantine. Développement urbain et Répertoire topographique*. Paris: Institut Français d'Études Byzantines.
- Jarvis, D. (2012, 05 14). *Dugga'daki Kapitol Yapısı*. 01 31, 2018 tarihinde <https://www.flickr.com/photos/archer10/7845300746/> adresinden alındı
- Jordan, H. (1886). *Roma ve Çevresinin Planı*. 02 14, 2018 tarihinde http://www.digitale-bibliothek-mv.de/viewer/image/PPN636492214/18/LOG_0013/ adresinden alındı
- Kalavrezou, I. (2016). Bizans Sarayında İmparatorluk Törenleri ve Rölik Kültü. H. Maguire içinde, *Bizans Saray Kültürü (829-1204)* (M. Günay, Çev., s. 97-138). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kapitol ve Filadelfion*. (2009). 03 04, 2018 tarihinde <http://www.byzantium1200.com/capitolium.html> adresinden alındı

- Konstantinos Forumu*. (2004). 03 05, 2018 tarihinde <http://www.byzantium1200.com/forum-c.html> adresinden alındı
- Krizmon. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kuban, D. (2000). *İstanbul bir kent tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*. (Z. Rona, Çev.) İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Magdalino, P. (2015). Bizans İstanbul'u: Topoğrafya ve Yerleşim. C. Yılmaz (Dü.) içinde, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: İstanbul'un emperyal dönüşümleri, dünya ölçeğinde İstanbul, topoğrafya ve yerleşim* (s. 410-427). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Araştırmaları Merkezi.
- Mango, C. (2006). *Bizans Mimarisi*. (B. İşler, Dü., & M. Kadiroğlu, Çev.) Ankara.
- Markianos Sütunu Restitüsyon*. (2007). 03 07, 2018 tarihinde <http://www.byzantium1200.com/marcianos.html> adresinden alındı
- Millarium Aureum: the 'Golden Milestone'*. (2017). Retrieved 03 12, 2018, from <http://milestones.megalithia.com/datum.htm>
- Millingen, A. v. (2003). *Konstantinopolis İstanbul*. (A. Gürçağlar, Çev.) İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Monogram. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- MS 550 yılında Roma İmparatorluğu*. (2016). 02 15, 2018 tarihinde <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/92/Byzantium550.png> adresinden alındı
- Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. yüzyıl başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*. (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Niewöhner, P. (2013). The Byzantine Court: Source of Power and Culture. In A. Ödekan, N. Necipoğlu, & E. Akyürek (Ed.), *The Byzantine Court: Source of Power and Culture, İkinci Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı* (pp. 41-52). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Norwich, J. J. (2013). *Bizans: erken dönem (MS 323-802)*. (H. Koyukan, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Öksüz, G., & Yapıcı, F. (2014). *Nestor İskender: İstanbul : Çar şehrinin hikayesi (şehrin kuruluşu ve 1453 yılında Türkler tarafından alınışı)*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Özdoğan, M. (1986). X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986. *Yarımburgaz Mağarası* (s. 373-388). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sodini, J.-P. (2011). Konstantinopolis: bir Megapolün Doğuşu (4.-6. Yüzyıllar). A. Pralong (Dü.) içinde, *Bizans: Yapılar, meydanlar, yaşamlar* (B. Kitapçı Bayrı, Çev., s. 13-33). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- St. John Stoudios - Artamanoff Koleksiyonu*. (2018, 03 08). 2013:
<http://images.doaks.org/artamonoff/collections/show/44> adresinden alındı
- Taştan, H. (2013). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Kentsel Alanın İşlevsel Sürekliliği Bağlamında Arkadios Forumu'nun Avrat Pazarı'na Dönüşümü*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- The Byzantine Churches of Istanbul: Myrelaion*. (2001). 03 05, 2018 tarihinde
<https://www.nyu.edu/gsas/dept/fineart/html/Byzantine/index.htm?https&&www.nyu.edu/gsas/dept/fineart/html/Byzantine/24.htm> adresinden alındı
- The Pillar of Emperor Marcian*. (2014). 03 14, 2018 tarihinde
<http://el.travelogues.gr/item.php?view=46730> adresinden alındı
- Thorpe, M. (2002). *Roma Mimarlığı*. (R. Akbulut, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.
- Yalçın, A. B. (2003). Havariyyun Kilisesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt IV, s. 24). içinde İstanbul.
- Yavuz, M. F. (2014). *Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Yazarların Biyografileri:

*Melike Özyurt İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2012 yılında mezun oldu. Mezuniyetten itibaren mimarlık sektörünün çeşitli alanlarında çalıştı. 2014 yılında çalışma hayatı ile eş zamanlı olarak Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programında yüksek lisans eğitimine başladı. Halen aynı okulda öğrenci olup tez çalışmasına devam etmektedir.

** Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian, 1961 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1978-1983 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. Yine Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Rölöve-Restorasyon Bölümü'nden 1987 yılında yüksek lisans, 1993 yılında ise doktora derecelerini almıştır. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı öğretim üyesi olarak görev alan Prof. Dr. Nuran Kaya, ülke çapında çok sayıda restorasyon çalışmalarında danışman olarak yer almıştır.